

گزیدهٔ مخزن الاسرار نظامی گنجوی

مقدمه، تصحیح و تعلیقات
تقی پورنامداریان   مصطفی موسوی

تهران، ۱۳۹۲

فهرست مطالب

دربارهٔ این گزیده..... هفت

بخش اول: نظامی و شعر او..... ۱

نظامی گنجوی ۳

چند نکته دربارهٔ سبک آذری و شعر نظامی ۱۶

زبان شعر نظامی ۲۶

بخش دوم: متن و شرح تفصیلی ابیات (بیت‌های ۱ تا ۴۵۳)..... ۴۵

فی التوحید و المناجات ۴۷

فی المناجات ۴۸

فی نعت خاتم النبیین علیه الصلوة والسلام ۴۹

فی معراج النبى صلى الله عليه وسلم ۵۰

نعت دوم ۵۳

نعت سیم ۵۴

نعت چهارم ۵۵

نعت پنجم ۵۶

در مدح ملک اسلام ملک فخرالدین ۵۸

در خطاب زمین بوس ۵۹

در مدح پادشاه سعید بهرام‌شاه ۶۰

در ستایش سخن.....	۶۲
شرح ابیات.....	۶۴
بخش سوم: متن‌های گزیده با شرح اجمالی (بیت‌های ۴۵۴ تا ۸۷۶).....	۲۴۹
در صفت آدم.....	۲۵۱
حکایت.....	۲۵۱
مقاله اول: در عدل و انصاف.....	۲۵۲
حکایت.....	۲۵۳
حکایت.....	۲۵۵
حکایت.....	۲۵۶
حکایت.....	۲۵۸
حکایت.....	۲۵۹
حکایت.....	۲۶۱
حکایت.....	۲۶۲
حکایت.....	۲۶۲
حکایت.....	۲۶۳
حکایت.....	۲۶۴
حکایت.....	۲۶۶
حکایت.....	۲۶۷
شرح ابیات.....	۲۶۹
فهرست منابع.....	۲۸۳
نمایه.....	۲۹۳

درباره این گزیده

متن شعرهای این گزیده برگرفته از مخزن الاسرار است که بنده با همکارم آقای دکتر موسوی بر اساس نسخه‌های معتبر تصحیح کرده‌ایم و اکنون در کار شرح و توضیح دشواری‌های آنیم. بنابراین ابیاتی که در این گزیده آمده است با متن نسخه‌های چاپی موجود اختلاف‌های قابل ملاحظه‌ای دارد. درباره نسخه‌ها و روش تصحیح متن، پس از پایان کار همه کتاب توضیحات لازم خواهد آمد.

این گزیده شامل سه بخش است: نظامی و شعر او، بعد متن و شرح تفصیلی ابیات ۱- ۴۵۳ و سپس بخش آخر، متن و شرح اجمالی ابیات ۴۵۴- ۸۷۶ که در آن فقط به شرح پاره‌ای از ابیات اشاره مختصر شده است و برای مطالعه خود خوانندگان فراهم آمده است. شرح چنان‌که خوانندگان ملاحظه می‌کنند با توضیح مفردات آغاز می‌شود و به معنی ابیات - اگر لازم باشد - ختم می‌شود. در معنی ابیات نقش دستوری مفردات در بیت حفظ شده است، چون هر معنایی که چنین تعهدی را نپذیرد، معنایی فارغ از متن خواهد بود. ترجمه آیات قرآن از کتاب کشف الاسرار میباید است که گاهی برای تسهیل در خواندن و فهمیدن اندکی تغییر در آن صورت گرفته است.

قرار نبود پیش از پایان کار تصحیح و شرح کامل متن گزیده‌ای از آن منتشر شود. علت برهم خوردن این قرار مقاله مفصلی بود که یکی از دانشجویان سال‌ها پیش من در درس نظامی نوشته بود، درباره مخزن الاسرار که تازه چاپ شده بود. در این مقاله او کوشیده بود نشان دهد شرح تعداد زیادی از حدود دویست

بیت آغازین این مخزن تازه چاپ شده، یا کاملاً یا با حذف افزوده‌های مؤلف مثل یادداشت‌های او در کلاس درس مخزن الاسرار می‌شود. وقتی کتاب و مقاله را ملاحظه کردیم، با مشورت آقای دکتر موسوی، تصمیم گرفتیم این گزیده را با حذف نسخه‌بدل‌ها پیشتر از کل کتاب مخزن الاسرار منتشر کنیم، تا هم آن دانشجو را از چاپ آن مقاله منصرف کرده باشیم و هم انصاف را رعایت؛ چرا که افزوده‌ها و تغییراتی که فراهم آورنده آن کتاب در شرح حدود دویست بیت از ابیات آغازین مخزن الاسرار روا دانسته‌اند نتیجه تحقیقات و کوشش خود ایشان است و نباید کسانی مثل آن دانشجو از حق ایشان در شرح مخزن چشم‌پوشند. لازم است به این نکته هم اشاره کنم که اگر شباهت‌هایی در شرح ابیات در میان آنچه من در کلاس گفته‌ام و آنچه استاد نوشته‌اند وجود دارد، نباید این شباهت را خدای ناکرده به حساب انتحال گذاشت، چون مطمئناً ایشان نمی‌دانسته‌اند که یادداشت‌هایی که دیگران در اختیارشان گذاشته‌اند از یادداشت‌های کلاس درس مخزن الاسرار بوده است.

بعضی نشانه‌ها

- این علامت توضیح مفردات بیت را تفکیک می‌کند.
- این علامت در ابتدای معنی مصراع‌ها یا ابیات می‌آید.
- ( ) در مقابل کلماتی که معنی می‌شود اشاره‌های دستوری و در خلال متن نیز غالباً توضیح کلمه قبل بین دو کمان می‌آید.
- [ ] توضیحاتی که به روشن شدن معانی متن کمک می‌کند و اطلاعاتی درباره زمینه معنایی متن به دست می‌دهد بین دو قلاب می‌آید.

از آن‌جا که هنوز تصحیح خود را از خمس نظامی در دست نداریم، شواهد مربوط را از چاپ آذربایجان شوروی که زیر نظر برتلس انجام گرفته است می‌آوریم. در خلال شرح هرجا به شرح بیتی از مخزن الاسرار ارجاع شده است، منظور شرح همین گزیده‌ای است که در دست دارید.